

The connection between aesthetic education and spiritual development, which is examined as an integrative personal formation that is reflected in intellectual, moral and aesthetic activity and refers a person to cognition, acquiring and formation of spiritual values, self-development, self-realization, personal growth, creativity, interaction with other people, cooperation, realization of the highest ideals of mankind, is defined.

Key words: aesthetic education, junior school age, spirituality.

УДК 37.03:372.32

Олена Олійник

¹Olena Oliinuk

ЕМОЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЯКІСНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

EMOTIONAL COMPETENCE: WAYS TO IMPLEMENT THE QUALITATIVE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

У статті окреслено питання емоційної компетентності дошкільника в педагогічному та психологічному аспектах, розкрито взаємозв'язок базових якостей з основними особистісними якостями дитини. Проаналізовано наукове підґрунтя сучасних підходів щодо формування емоційної культури; розкрито компоненти емоційного розвитку, напрями формування емоційного досвіду; запропоновано методи формування емоційної сфери дітей. Висвітлено педагогічні можливості театральної діяльності в емоційному розвитку.

Ключові слова: емоційна культура, емоційна сфера, емоційний інтелект, емоційна компетентність, емоційний профіль, театралізована діяльність.

Поняття життєва компетентність сьогодні стає дедалі вживанішим у різних галузях буття. Сучасні фахівці різних галузей часто використовують термін “компетентність”, проте в нього подекуди вкладають різний зміст. Пропонуємо проаналізувати наукове підґрунтя сучасних підходів щодо поняття “компетентність”.

Компетентність у перекладі з латинської (competentia) означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід. Компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність, а також визначається як набута в процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність.

Уважаємо, що створення умов у навчанні для набуття необхідних компетенцій впродовж життя сприятиме конкурентоспроможності на ринку праці, ключові компетенції можуть сприяти участі в демократичних засадах суспільства [3, с. 9].

Наголосимо, головними критеріями ефективності дошкільної освіти є показники особистісного зростання дитини, зокрема сформована емоційна компетентність. Емоційна компетентність – це інтегральна властивість особистості, сукупність знань, умінь і навичок, що дає змогу приймати адекватні рішення та діяти на основі інтелектуального оброблення зовнішньої та внутрішньої емоційної інформації, яку надає емоційний інтелект.

Емоційний профіль – це характеристика базових емоцій та цінностей, які типізують поведінку дошкільника. Особистий емоційний профіль визначає характер ставлення дитини до довкілля та до самої себе. Важливу роль у формуванні емоційного профілю відіграє емоційна сприйнятливість та культура дитини, стереотипи емоційної поведінки зростаючої особистості.

Емоційна компетентність проявляється в частоті, різноманітності та інтенсивності емоційних реакцій на значущі для дитини впливи [6, с. 34].

Як відомо, особистість дитини починає формуватися в дошкільному віці, зокрема і розвиток емоційної сфери. Аби допомогти дитині пізнавати себе і світ навколо, уміти користуватися цим досвідом для досягнення успіху, особливу увагу потрібно приділяти реалізації таких освітніх завдань, як:

- навчання дітей спілкування;
- розвивати емоційну сферу;
- формувати адекватну самооцінку.

Тож метою моніторингу якості дошкільної освіти є відстеження динаміки особистісних якостей дітей старшого дошкільного віку, комплексне оцінювання розвитку дитини.

Робота з дитиною дошкільного віку має бути орієнтована на психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку дитини, формування у неї життєво важливих компетенцій, серед яких фундаментальною є сформованість емоційної складової [7, с. 55].

Психолог Даніель Гоулман (Daniel Goleman) наводить переконливі дані досліджень Гарвардського університету, згідно з якими успішність будь-якої діяльності лише на 33% залежить від технічних навичок, знань та інтелектуальних здібностей, тобто IQ людини. Водночас 67% успіху забезпечує емоційна компетентність EQ людини [4, с. 19].

Щоб на етапі дошкільного дитинства закласти основи компетентності як інтегральної особистісної характеристики, необхідно почати з чіткого визначення змісту цього поняття. Компетентність є особистісною, складною характеристикою дитини, що засвідчує достатню її обізнаність, умілість, вправність у певному колі питань. Поняття компетентність засвідчує наявність у дитини відповідної інтегрованої особистісної якості; компетенція – вказує на сфери й напрями її прояву, зрілість – бажану й доступну віковій повноту розвитку компетентності (не лише знає, а й уміє, позитивно ставиться, адекватно діє); авторитетність – ступінь визнання компетентності дитини іншими – дорослими й однолітками. Життєво компетентною слід вважати дитину, яка домірна вимогам життя, адекватно поводить у різноманітних життєвих ситуаціях, виступає активним суб'єктом життєдіяльності, проявляє своє Я у різних сферах життя, володіє набором базових якостей, характеризується зрілими (віковими) формами основних видів діяльності. Вона знає, може, хоче й адекватно вчиняє.

У сучасній дошкільній психології та педагогіці проблема емоційного розвитку дітей по праву визнана однією із пріоритетних. Насамперед це пов'язано з багатозначністю розуміння терміну “емоційний розвиток” у різних теоретичних підходах і окремих концепціях. Інтегруючи положення досліджень емоційної сфери дитини, ми розуміємо емоційний розвиток як комплексний закономірний процес ускладнення та збагачення емоційної сфери у контексті загальної соціалізації дитини.

Наукове підґрунтя для розробки педагогічної проблеми становлять положення вчених про емоційний розвиток особистості на ранніх етапах онтогенезу (І. Бех, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, А. Кошелева), дослідження гуманістичного виховання дошкільників (О. Савченко, Т. Поніманська, С. Рубінштейн). Ідея гуманізації сучасної освіти, розглядається в сучасній педагогіці з позиції взаємостосунків взаємодопомоги, активного співпереживання (Ш. Амонашвілі, В. Абраменкова, А. Асмолов, Е. Шиянов).

Дослідники емоційного розвитку стверджують, що його структура охоплює компоненти сфер емоційних розумових здібностей людини:

- самосвідомість та емпатія – сприймання, розрізнення та вираження емоцій, здатність ідентифікувати емоції за виразом обличчя, тоном голосу, жестами, уміння керувати власними почуттями;
- саморефлексія – здатність розуміти, що виражає та чи інша емоція, уміння розв'язувати емоційні проблеми, знаходити зв'язок між емоціями, словами, думками, вчинками тощо;

- саморегуляція – здатність керувати емоціями, правильно використовувати їх у відповідних ситуаціях, викликати у іншого потрібні емоції;
- стимулювання мислення за допомогою емоцій – здатність спрямовувати свої емоції на допомогу розуму, адекватно використовувати почуття під час будь-якої діяльності, розв'язання проблем, прийняття рішень [5, с. 216].

Вивченням проблеми появи і розвитку емоційної культури в дошкільному дитинстві займалися багато психологів: В. Абраменкова, Т. Гаврилова, А. Запорожець, А. Ніколаєва, А. Рояк, Л. Стрелкова, педагогів: А. Шевчук, О. Половіна. Дослідження доводять, що саме в старшому дошкільному віці закладають основи емоційно-етичної культури особистості, в якій емоційна культура займає провідне місце [9, с. 235].

Дитина народжується з потенціалом емоційної сензитивності, емоційної пам'яті, емоційної обробки та емоційного навчання. Такі вродженні компоненти формують емоційну культуру. Дитина поступово, навчається розуміти, аналізувати й контролювати власні почуття та емоції, вміння відчувати й розуміти настрої людей довкола. Саме в дошкільному віці буття дитини організовується таким чином, щоб запобігти проявам інертності, байдужості, емоційної глухоти, щоб активність дитини проявлялася через розвиток емоційного життя [2, с. 311].

Сучасні тенденції розвитку теорії і методики дошкільної освіти свідчать про розвиток емоційної культури як здатності людини до співчуття і співпереживання іншим людям, до розуміння їх станів. У зв'язку з цим, проблема формування емоційної культури вимагає особливої уваги по відношенню до дітей старшого дошкільного віку, оскільки саме в цей віковий період дитина активно вирішує завдання взаємодії з навколишнім світом, інтенсивно знаходить досвід спілкування з однолітками та дорослими.

У сучасних дослідженнях поняття емоційна культура вивчається в контексті гуманного стилю спілкування дорослих з дітьми (І. Бех, О. Кононко, В. Котирло, С. Ладивір, Я. Неверович), активної позиції дитини як провідника моральних норм (Л. Артемова, М. Боришевський, О. Кошелівська, Т. Поніманська), справедлива оцінка дитини іншими та самооцінка, що ґрунтується на гуманістичних критеріях поваги до тих, хто оточує та самого себе (Р. Буре, А. Виноградова, А. Кошелева, Ю. Приходько), співвіднесеність образу себе з позитивними моральними еталонами, а окремих своїх вчинків – з негативним, здатність усвідомлювати суперечності між образом себе загалом і своїм конкретним вчинком (Є. Суботський, С. Якобсон, В. Щур) [5, с. 4], організація досвіду емоційної культури у спільній ігровій діяльності (Л. Артемова, Л. Макаренко, М. Шуть, П. Якобсон) [1, с. 168].

Емоційна культура – це поєднання культури, інтелекту та емоцій, за яких особистість здатна якомога точніше, усвідомлювати, розуміти, оцінювати та регулювати свої та чужі почуття, зважати на погляди оточення й будувати взаємини на основі довіри та співпереживання. Емоційна культура – це характеристика базових емоцій та цінностей, які типізують поведінку дошкільника. Формуючи емоційну культуру дитина вчиться бути господарем свого життя – не дозволяти емоціям, особливо негативним, управляти словами, думками, вчинками. Для розвитку емоційної сфери, формування емоційної культури – дитина вчиться бути господарем свого життя – не дозволяти емоціям, особливо негативним, управляти словами, думками, вчинками.

Емоційна грамотність упливає на якість спілкування, навчання і навіть здоров'я дитини. Саме тому слід приділяти значну увагу емоційному вихованню дитини. Емоційний інтелект – це розуміння своїх і чужих емоцій, почуттів і переживань для ефективної і гармонійної взаємодії з навколишнім світом. Емоційний інтелект – це здатність людини сприймати та виражати емоції, посилювати мислення за допомогою емоцій, розуміти емоції та управляти ними.

Сучасний дошкільний заклад має бути простором повноцінного дорослішання дитини, поживним середовищем становлення успішних, щасливих і здорових людей. Це можливо лише в атмосфері душевного комфорту і сприятливого соціально-психологічного клімату в освітній установі, що підтримує і навіть ініціює процеси розвитку особистості та її потенціалів. А для цього освітня установа має бути територією безумовної психологічної безпеки [8, с. 28].

Дитина – істота емоційна, залежить від нашого настрою: “сонячна й тепла погода” на душі дорослого гарантує їй відчуття захищеності, оптимізм, відкритість життю, а “дощова й холодна” – продукує тривогу, напруженість, сум, бажання усамітнитися. Емоційна чутливість проявляється в тому, на що відгукується зростаюча особистість: чим цікавиться, чому радіє, дивується, сумує, гнівається; до кого й чого відчуває презирство, відразу; що викликає в нього страх, сором, провину тощо. Дошкільник із широким емоційним репертуаром переживає різні емоційні стани – позитивні у сприятливих і негативні в загрозливих ситуаціях.

Про емоційну чутливість дошкільника свідчать такі ознаки: рухливість емоцій, легке переключення з однієї емоції на іншу, з одного емоційного стану на інший; швидка реакція на зміну ситуації, обставини, партнерів; високий рівень адаптивності до нових умов. Варто враховувати особливості емоційної сприйнятливості дитини, аби педагогічна діяльність була ефективною [4, с. 21].

Щоб сформувати або скорегувати емоційну культуру, потрібно добирати ефективні методи, форми і прийоми формування емоційної сприйнятливості дітей. При цьому варто враховувати їхню природну чутливість – надмірну, оптимальну, недостатню, низьку, та набутий емоційний досвід. Зокрема, слід зважати на вміння: виокремлювати яскраві емоційні моменти; зосереджувати на них увагу; аналізувати, коментувати, оцінювати їх; реагувати на них швидко, гнучко, адекватно; проявляти своє емоційне ставлення до них; відображати враження у своїй діяльності – розповідях, малюнках, грі тощо; виявляти гуманні почуття – співпереживання, співчуття [8, с. 133].

У процесі виховання особливо важливо зберегти цілісність образного сприймання світу дитини. У дошкільника слід формувати образи, які поєднують: емоційне сприймання, смислове наповнення об’єктів пізнання, оцінно-ціннісне ставлення до предмета чи явища навколишнього світу.

Успіх дошкільника у різних видах діяльності залежить від сформованості аналітичних якостей, критичності й самостійності думки. Особливого значення у старшому дошкільному віці набуває організація дитячого досвіду, його узагальнення у вигляді еталонів, символів та умовних моделей. Їх дитина має засвоювати через узагальнення самостійно здобутих фактів, осмисленні й оцінені власним “Я”. Отже, дорослі можуть виховувати дитину, спираючись на гідність та повагу до неї. Дошкільна освіта, з цієї позиції має наповнити життя дитини емоційним багатством особистісного досвіду [10].

У старшому дошкільному віці дитина має добре розпізнавати власні та чужі емоції, усвідомлювати їх значення, контролювати й регулювати їх. Емоційний досвід дитини формують, як правило, за умови, що педагог уміло використовує реальні життєві ситуації, у разі необхідності спеціально їх створює, актуалізуючи інтерес, радість, сум, страх, подив дітей. Це сприяє вихованню сприйнятливої, емоційно чутливої та емоційно культурної людини.

Важливим напрямом формування емоційного досвіду у віці 5-7 років є участь у корекції емоційної сфери, зокрема емоційного контролю та моральних почуттів. Виготський Л. зазначав про те, що в уяві мислення виступає в формі яка обслуговує емоційні процеси. Така лінія розвитку уяви безпосередньо пов’язана з моральним вихованням дитини, якщо під вихованням розуміти не лише засвоєння правил поведінки, а формування свідомого емоційного відношення до навколишнього [7, с. 56].

Питання про психологічний комфорт і психічне здоров’я мають бути спрямовані, насамперед, до педагогів, оскільки більше часу діти знаходяться в дитячому садку. Педагог має створити умови для збагачення емоційної сфери дитини, надавати можливість проявляти власні почуття, підтримувати живий інтерес повноцінного особистісного розвитку, як невичерпного джерела соціальної та емоційної активності дитини.

Щоб дитина засвоїла певний досвід, вона має його “пережити”, важливою складовою плекання добра в дитині є вироблення в неї навичок розпізнавання і регулювання емоцій. Емоційний досвід дошкільників слід спеціально розвивати. Це мають бути прицільні розмови про те, що відчуває дитина в тій чи іншій ситуації, які емоції виражають ті чи інші учасники

подій. Приводом для таких бесід можуть бути різноманітні сутички, у які потрапляє дитина під час спілкування з дорослим й однолітками вдома, у дитячому садку, на прогулянці. Також, корисно аналізувати, обігрувати ситуації, які відбулися в прочитаних творах, переглянутих телепередачах, мультфільмах. Головне – дати дитині змогу спокійно висловити свою оцінку, своє розуміння ситуації. Крок за кроком дитину потрібно переконувати, що значно приємніше втриматися від негативних емоцій, не допустити дурниці, порадіти за себе. Дорослому варто показати дитині варіант правильної поведінки в стані люті чи образи. Проживання нових ситуацій – це умова набуття дитиною емоційного досвіду. Педагоги мають пояснювати дітям, що варто озвучувати свої переживання, бо їх корисно аналізувати разом з дорослими. Таким чином діти швидше навчаються мистецтву взаємодії й емпатії – здатності відчувати емоції інших людей і співпереживати їм.

Театралізована діяльність сама по собі, як мистецтво – передає світ людських емоцій, безпосередньо впливає на емоційний розвиток дитини. Емоції підсвічені театром для дитини дошкільного віку є повноцінними, адже казки є джерелом вивчення базових емоцій. Шляхів збагачення емоційної компетентності дитини безліч, мета одна – допомогти дитині прожити власні емоції й усвідомити їх засобами театру. Дитячий театр слугує глибоким поступовим процесом, що відображає дорослішання й становлення особистості дитини, набуття емоційної компетентності. Формування емоційної культури дитини – складна, тривала, але надзвичайно вдячна і потрібна робота. Нагородою наполегливому педагогу стануть живі, комунікативні, допитливі і позитивні діти, з якими цікаво взаємодіяти і творити [9, с. 256].

Специфіка відбору педагогічних засобів формування емоційної культури дітей обумовлена урахуванням таких особливостей дітей старшого дошкільного віку: прагнення до самостійності й активності дитини в діяльності; егоцентричність мислення, що виявляється в труднощах прийняття позиції іншого, потреба дитини в ігровій взаємодії.

Емоційний вплив базується на ефекті навіювання. Здійснювати раціональний та емоційний вплив на дитину можна за допомогою різних методів прищеплення цінностей, як-от:

- роз'яснення – ознайомлення дітей із загальнолюдськими цінностями та їх значенням у житті людини;
- навіювання – вплив на свідомість дітей через зниження рівня критичності під час сприймання інформації й відсутність можливості оцінити її відповідно до минулого досвіду.
- переконання – звернення до власного критичного судження дітей, спрямоване на активізацію їхньої розумової діяльності;
- проведення вправ – навчання дітей раціональних прийомів прийняття рішень з метою реалізувати конкретні особистісні цінності;
- контроль – вплив на особистість дитини з метою регуляції її емоцій та поведінки, яка має відповідати прийнятим цінностям [6, с. 32].

Використовуючи техніку емоційного виховання, маємо підстави стверджувати про те, що емоційний фундамент дитячої особистості формують під впливом емоційних реакцій на зовнішні та внутрішні чинники, і саме широта емоційного репертуару засвідчує різноманітність інтересів, потреб, бажань дитини дошкільного віку, її активну життєву позицію. Компетентно організований педагогічний процес, має спрямовуватися на готовність педагогів до поглибленої роботи щодо формування емоційного розвитку дітей: мотивувати дітей відкрито виражати свої почуття, розвивати соціальні емоції та мотиви, які сприяють налагодженню міжособистісних стосунків з дорослими та однолітками. Переконанні, що особливістю виховання дітей дошкільного віку є розвиток їх емоційної сфери, надання дітям зразків поведінки у різних життєвих ситуаціях, що і буде складати міцний фундамент базових якостей особистості у подальшому дорослому житті.

Список використаних джерел

1. Балагута М. Формування життєвої компетентності дошкільника за Базовою програмою розвитку дитини “Я у Світі” [Електронний ресурс] / М. Балагута. – Режим

- доступу : <http://oblosvita.com/navigaciya/skrynka/dnz1/2878-formuvannya-zhittyevoyi-kompetentnosti-doshkilnika-za-bazovoyu-programoyu-rozvitku-ditini-ya-u-sviti.html>.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / І. Дичківська. – Київ : Академвидав, 2004. – 352 с.
  3. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: 2-ге видання. Навч. пос. / Т.В. Дуткевич. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
  4. Карабаєва І. І. Моніторинг якості дошкільної освіти: кваліметричний підхід до оцінки розвитку дитини: методичні рекомендації / І. І. Карабаєва, Н. В. Савінова. – Київ : ТОВ “МЦФЕР – Україна”, 2016. – 184 с.
  5. Карабаєва І. Лови момент, або формуємо цінності дошкільників у дитячому садку / І. Карабаєва // Вихователь-методист дошкільного закладу. – №10. – 2017. – С. 17-23.
  6. Карнегі Д. Як виробляти впевненість у собі і впливати на людей, виступаючи публічно / Д. Карнегі. – Москва : “Проспект”, 1989. – 419 с.
  7. Кононко О. Найголовніше “погода” вдома, або як сформувати емоційну сприйнятливість і чутливість / О. Кононко // Спеціалізований журнал Вихователь-методист дошкільного закладу. – №5. – 2017. – С. 32-40.
  8. Кучеренко Ж. Емоційний інтелект дошкільників: шляхи розвитку / Ж. Кучеренко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – №7. – 2016. – С. 54-60.
  9. Олійник О.М. Театральна-ігрова діяльність в умовах дошкільного навчального закладу : навчально-методичний посібник / О. М. Олійник. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. – 163 с.
  10. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : підручник / Тамара Поніманська. – 3-тє вид., випр. – Київ : “Академвидав”, 2015. – 448 с.

The pedagogical terms of successful performance before an audience are exposed, practical recommendations are given in relation to preparation to the live performance, the question of forming of psychological freedom of a child of preschool age is outlined. Being emotional and sensual by nature, children get knowledge and orientation in the outside world through perception; it's the necessary condition of personal qualities development, that's why we should take into account children's natural abilities. Among the various means of emotional culture development special attention is given to theatrical and game activity which is considered to be a school of emotional culture and communication. Theatrical activity is improvisational, it's an individual creative process which combines different creative principles (productive, performing, decorating) and children's ability to perceive specific theatrical art. Such synthesis provides effective pedagogical conditions for the development and improvement of children's emotional sphere and creativity.

The article analyses current approaches to forming senior preschoolers' emotional culture and reveals the components of children's emotional development. The author defines educational opportunities of preschoolers' harmonious development through the interaction of their major needs based on emotional-sensual sphere and personal culture formation. Special attention is paid to the development of child's emotional culture as an important component of her/his social competence, forming the personality with a broad outlook and high culture capable of harmonious relations with people and realization of her/his natural potential.

Having made the analysis of the concept of emotional culture, considered the features of children's personal culture of emotional development and revealed the educational opportunities of theatrical activity in the process of children's emotional culture formation, the author proves that teacher's competence on the organization of theatrical games is the first necessary step to professional, systematic and creative work with children.

Key words: emotional culture, emotional sphere, emotional intellect, emotional competence, emotional type, theatrical activity.